

Μνήμες μαρτυρικές, φωνές ζωντανές της ιστορίας μας

Μια μελέτη περίπτωσης τοπικής ιστορίας από μαθητές Γυμνασίου

Ε. Μάγκα, Φιλολόγος, Μ.Δ.Ε «Επιστήμες της Αγωγής»

Γυμνάσιο Γαρδικίου Ν. Θεσπρωτίας

Α. Μαρέτα, Φιλολόγος

Γυμνάσιο Γαρδικίου Ν. Θεσπρωτίας

Περίληψη

Η τοπική ιστορία επικεντρώνεται σε έργα και γεγονότα που έχουν σχέση με τον τόπο και τους ανθρώπους μιας περιοχής. Στο χώρο της εκπαίδευσης η διερεύνηση από τους μαθητές ενός θέματος τοπικής ιστορίας ελκύει τη δημιουργική περιέργειά τους, προάγει την πρωτοβουλία και τη συνεργασία, αναδεικνύει τη σχέση του παρελθόντος με το παρόν, σφυρηλατεί τους δεσμούς με την τοπική κοινωνία. Η ανάπτυξη της ιστορικής σκέψης και συνείδησης συνδέεται με τη συνειδητοποίηση της δικής τους συμβολής στη διαμόρφωση του μέλλοντος, ιδίως σε περιόδους ανθρωπιστικής και οικονομικής κρίσης.

Στην παρούσα εργασία περιγράφεται μια μελέτη περίπτωσης τοπικής ιστορίας, η οποία αναφέρεται σε μια απομακρυσμένη γεωγραφικά περιοχή της χώρας μας. Οι μαθητές του Γυμνασίου Γαρδικίου του Ν.Θεσπρωτίας (Δήμος Σουλίου) σε συνεργασία με τους εκπαιδευτικούς πραγματεύονται το γεγονός της εκτέλεσης των 49 προκρίτων της Παραμυθιάς το 1943, από όπου η κωμόπολη χαρακτηρίζεται μαρτυρική. Ταυτόχρονα, μελετώντας παρόμοια γεγονότα στην εγγύτερη και ευρύτερη περιοχή κατανοούν την μέχρι τότε απόμακρη γενική ιστορία που αφορά το Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο.

Δεδομένου ότι η μεθοδολογία έρευνας της τοπικής ιστορίας επιβάλλει τη διαθεματική και τη διεπιστημονική προσέγγιση, αξιοποιούνται και συνδυάζονται γνώσεις από διαφορετικά γνωστικά πεδία, όπως είναι η ιστορία, η νεοελληνική γλώσσα και λογοτεχνία, η γεωγραφία, η τέχνη, η πληροφορική. Συγχρόνως, είναι διάχυτες οι αρχές του εποικοδομισμού, της ανακαλυπτικής και συνεργατικής μάθησης. Επιδιώκοντας τη διακριτική παρέμβαση των εκπαιδευτικών, την αυτενέργεια και τη συμμετοχική μάθηση των μαθητών, αλλά και τη σύνδεσή τους με την κοινωνία η μέθοδος σχεδίου εργασίας (project) θεωρείται ενδεδειγμένη.

Η επαφή με τα τεκμήρια της ιστορίας του τόπου, όπως ηλεκτρονικές και βιβλιογραφικές πηγές, προφορικές μαρτυρίες, μνημεία, τηλεοπτικά ντοκουμέντα, αρχαιικά έγγραφα, φωτογραφίες, δίνει τη δυνατότητα να διεισδύσουν οι μαθητές στο παρελθόν μέσα από τον τόπο, τους ανθρώπους και τις δράσεις τους, ώστε να κατανοήσουν το παρόν και να διαμορφώσουν νέες στάσεις για το μέλλον. Η αξιοποίηση του ιστορικού πλούτου μιας απομονωμένης περιοχής με οργανωμένες παρεμβάσεις σχολείου και πολιτείας συμβάλλει σε μια ολοκληρωμένη ανάπτυξη του τόπου.

Εισαγωγή

Σήμερα, περισσότερο ίσως από ό,τι στο παρελθόν, κρίνεται επιτακτική η συμβολή τη ιστορίας στη βαθύτερη κατανόηση της κοινωνίας μας και του εαυτού μας μέσα σ' αυτήν. Η παρούσα εργασία σκοπεύει να καταδείξει την αξία της τοπικής ιστορίας ως ένα σχετικά νέο αντικείμενο στο χώρο της εκπαίδευσης, όπως το πραγματεύονται μαθητές και εκπαιδευτικοί μιας γεωγραφικά απομακρυσμένης και ιστορικής περιοχής της πατρίδας μας, του Δήμου Σουλίου. Ο τόπος μας συνδέεται τόσο με την αρχαιότητα, μιας και τον διασχίζουν δύο γνωστοί από τη μυθολογία ποταμοί, ο Κωκυτός και ο Αχέροντας, όσο με τη βυζαντινή περίοδο, κατά την οποία έδρασε ο επίσκοπος Ευροιάς και μετέπειτα πολιούχος της περιοχής,

ο Άγιος Δονάτος, αλλά και τη νεώτερη ελληνική ιστορία, που η δράση των Σουλιωτών σφράγισε, για να δοξαστεί από τη θυσία των 49 προκρίτων της Παραμυθιάς στη σύγχρονη εποχή.

Έργα και γεγονότα που έχουν σχέση με τον τόπο και τους ανθρώπους μιας περιοχής (Croix & Guynarc'h 1990) ελκύουν τη δημιουργική περιέργεια των μαθητών και πυροδοτούν το ερευνητικό ενδιαφέρον των εκπαιδευτικών. Αμφότεροι έχουν γίνει δέκτες γενικών και αόριστων πληροφοριών και γνώσεων του παρελθόντος. Αναμένεται όμως εκείνη η αφορμή που θα τους δοθεί, για να εντυφήσουν σε μια μικροϊστορία, να την κατανοήσουν σε βάθος, να την αναδείξουν και να τη συμπληρώσουν διατηρώντας έτσι ζωντανές τις φωνές του παρελθόντος (Βαϊνά 1997). Παράλληλα, συνειδητά ή ασυνειδητά, δημιουργείται οικειότητα με το τοπικό ιστορικό περιβάλλον, προάγεται η κριτική και ιστορική σκέψη, συγκροτείται η ιστορική συνείδηση (ΔΕΠΠΣ-ΑΠΣ Ιστορίας).

Τα Προγράμματα Σχολικών Δραστηριοτήτων, που λαμβάνουν χώρα στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση και υλοποιούνται εκτός σχολικού ωραρίου, αποτελούν το έναυσμα για περαιτέρω ενασχόληση με θέματα τοπικής ιστορίας. Κατά συνέπεια, η ανάληψη και η οργάνωση ενός πολιτιστικού εκπαιδευτικού προγράμματος με θέμα την τοπική ιστορία και με τίτλο «Μνήμες μαρτυρικές, φωνές ζωντανές της ιστορίας μας», που υλοποιείται στο Γυμνάσιο Γαρδικίου Νομού Θεσπρωτίας κατά το σχολικό έτος 2014-2015 από τους μαθητές της Γ΄ Γυμνασίου, έχει ως αντικείμενο τη μαρτυρική κωμόπολη της Παραμυθιάς και την ευρύτερη περιοχή του Φαναρίου. Αναγκαίες θεωρούνται οι αναφορές και σε άλλα μαρτυρικά χωριά της Ηπείρου, όπως είναι η Μουσιωτίτσα Ιωαννίνων, οι Λιγκιάδες Ιωαννίνων, το Κομμένο της Άρτας, συμπεριλαμβανομένης και της πιο γνωστής μαρτυρικής αχαϊκής κωμόπολης των Καλαβρύτων.

Η συγκεκριμένη μελέτη περίπτωσης μελετάται με βάση τη μέθοδο του ερευνητικού σχεδίου εργασίας (μέθοδος project), η οποία ακολουθεί τις αρχές του εποικοδομισμού και της ανακαλυπτικής μάθησης (θεωρίες μάθησης). Η εμπλοκή γνώσεων και δεξιοτήτων που σχετίζονται με περισσότερα διδακτικά αντικείμενα συνάδει με τη διαθεματική προσέγγιση.

Η παιδαγωγική διάσταση της μεθόδου του σχεδίου εργασίας (μέθοδος project)

Η επιλογή της μεθόδου project επιβάλλεται σ' ένα θέμα τοπικής ιστορίας, γιατί στηρίζεται στις αρχές της αυτενέργειας και της συμμετοχικής μάθησης, αφού αποτελεί «έναν τρόπο ομαδικής διδασκαλίας, στην οποία συμμετέχουν αποφασιστικά όλοι και η ίδια η διαδικασία διαμορφώνεται και διεξάγεται από όλους όσους συμμετέχουν» (Frey 1999:9). Με τη συγκεκριμένη μέθοδο το αντικείμενο της εργασίας προέρχεται από τις ανάγκες, τα προβλήματα και τις απορίες των μαθητών που προέρχονται από την καθημερινή ζωή, από τις εμπειρίες και ανησυχίες της κοινωνίας στην οποία ζουν και ενσωματώνονται (Χρυσαιφίδης 2000). Συνεπώς, οι μαθητές επικοινωνούν, συνεργάζονται, ενεργοποιούνται και κοινωνικοποιούνται απαλλαγμένοι από εγωκεντρισμό και ανταγωνιστική διάθεση τόσο στο σχολικό όσο και στον κοινωνικό τους χώρο.

Στην παρούσα εργασία αξιοποιούνται και συνδυάζονται γνώσεις από διαφορετικά γνωστικά πεδία, όπως είναι η ιστορία, η νεοελληνική γλώσσα και λογοτεχνία, η γεωγραφία, η πληροφορική, η τέχνη. Κατά συνέπεια, εφαρμόζονται δύο σύγχρονες μέθοδοι προσέγγισης της διδασκαλίας, η διεπιστημονική και η διαθεματική, που προσεγγίζουν ένα θέμα διδασκαλίας μέσα από ποικίλες οπτικές γωνίες. Στην περίπτωση της διεπιστημονικής προσέγγισης εμπλέκονται περισσότεροι από ένας επιστημονικοί κλάδοι μέσω της συνεργασίας των εκπαιδευτικών δίνοντας βάρος τόσο στο γνωστικό όσο στο αισθητικό και αξιακό επίπεδο. Η διαθεματική προσέγγιση ενσωματώνει τις ειδικές γνώσεις όλων των μαθητών σε μια ενιαιοποίηση της σχολικής γνώσης υπερβαίνοντας τα συμβατικά όρια που θέτουν τα επιμέρους μαθήματα, γεγονός που συμβάλλει στην ολόπλευρη ανάπτυξη της

προσωπικότητας και οδηγεί στη σφαιρική αντίληψη των ζητημάτων της καθημερινής ζωής (Ματσαγγούρας 2002, 2004).

Η παιδαγωγική διάσταση της συγκεκριμένης μεθόδου κινείται στο πλαίσιο των γνωστικών θεωριών μάθησης και ιδιαίτερα του εποικοδομισμού, καθώς η μάθηση θεωρείται στο πλαίσιο αυτό ως μια διαδικασία προσωπικής κατασκευής της γνώσης στηριγμένη σε προγενέστερες γνώσεις (EAITY 2010). Κατά τον Piaget (1966), εκφραστή αυτής της προσέγγισης, ο μαθητής πρέπει να μαθαίνει σε ένα περιβάλλον πλούσιο σε ερεθίσματα, το οποίο δίνει ευκαιρίες στο μαθητή να αλληλεπιδρά μαζί του, αφού δημιουργεί τη γνώση μόνος του ως ενεργητικό και όχι παθητικό υποκείμενο. Εξάλλου, η μάθηση είναι αποτελεσματική, όταν ο μαθητής πειραματίζεται κατασκευάζοντας ένα προϊόν που έχει κάποιο νόημα για τον ίδιο. Κάθε νέα γνώση προστίθεται στην προηγούμενη γνώση, η οποία αναπροσαρμόζεται και αναδομείται (κονστрукτιβισμός).

Υπό το πρίσμα των θεωριών αυτών και ως προάγγελος των κοινωνικοπολιτισμικών θεωριών μάθησης, ο Bruner (1966) υποστηρίζει ότι ο μαθητής ανακαλύπτει τη γνώση, όταν πειραματίζεται με αυτή και καθοδηγείται κατάλληλα από τον εκπαιδευτικό (ανακαλυπτική μάθηση). Άρα, ο εκπαιδευτικός λειτουργεί ως εμπνευστής, καθοδηγητής στις προσπάθειες, στις δοκιμές, στα προβλήματα και στις τελικές αποφάσεις του μαθητή κατά την διάρκεια κατασκευής της γνώσης του.

Εξάλλου, σύμφωνα με τις κοινωνικοπολιτισμικές θεωρίες, η μάθηση συντελείται μέσα από την κοινωνική αλληλεπίδραση και τη συνεργασία των μαθητών, σε συγκεκριμένες πάντα επικοινωνιακές περιστάσεις και μέσω της εφαρμογής δραστηριοτήτων που πραγματοποιούνται ομαδικά (συνεργατική μάθηση). Κυρίαρχο ρόλο διαδραματίζει εδώ η γλώσσα. Οι θεωρίες αυτές με κύριο εκφραστή τον Vygotsky (1978) στηρίζονται στην αποκαλούμενη ζώνη επικείμενης ανάπτυξης, που συγκροτεί ένα σύνολο γνώσεων κατασκευασμένων μέσα από δραστηριότητες με τη βοήθεια του περιβάλλοντος. Συνεπώς, το περιβάλλον στο οποίο μαθαίνει ο μαθητής, το σχολείο και ο εκπαιδευτικός συνδράμουν στην «οικοδόμηση» της γνώσης (κοινωνικός εποικοδομισμός) (Σολομωνίδου 2006).

Περιγραφή της εφαρμογής της μεθόδου του σχεδίου εργασίας (project)

Στην παρούσα ενότητα περιγράφουμε αναλυτικά τη μέθοδο project που ακολουθείται από 26 μαθητές Γ΄ Γυμνασίου με τη συμμετοχή των εκπαιδευτικών για την εκπόνηση ενός θέματος τοπικής ιστορίας και απαρτίζεται από τέσσερα βασικά στάδια (Frey 1999· Χρυσσιφίδης 2000).

Α΄ στάδιο: Επιλογή θέματος – Αφόρμηση – Επιμέρους σκοποί

Το θέμα μας αφορά τη μαρτυρική πόλη της Παραμυθιάς και άλλα μαρτυρικά χωριά. Η τελική διατύπωση του θέματος έπειτα από συζήτηση έχει ως εξής: «Μνήμες μαρτυρικές, φωνές ζωντανές της ιστορίας μας».

Ως πηγή αφόρμησης για το συγκεκριμένο θέμα λαμβάνεται υπόψη η άμεση εμπειρία των μαθητών από τις εκδηλώσεις του Δήμου Σουλίου τέλη Σεπτεμβρίου κάθε έτους προς τιμή των 49 εκτελεσθέντων προκρίτων της Παραμυθιάς την 29^η Σεπτεμβρίου 1943. Το μνημείο εκτελεσθέντων σε εμφανές μέρος της κωμόπολης και η καθιερωμένη αργία αποτελούν γνώριμα στοιχεία στους μαθητές αγνοώντας όμως τη σημασία τους.

Ως επιμέρους σκοποί για τη συγκεκριμένη εργασία τίθενται οι ακόλουθοι:

- α) να γνωρίσουν οι μαθητές σε βάθος το γεγονός της εκτέλεσης των προκρίτων μέσα από το ευρύτερο ιστορικό πλαίσιο και σε συσχέτισμό με άλλα παρόμοια περιστατικά, ειδικότερα στην Ήπειρο και γενικότερα στη χώρα μας,
- β) να αποκτήσουν δεξιότητες σε θέματα μελέτης, συλλογής, καταγραφής και επεξεργασίας πληροφοριακού υλικού για ζητήματα τοπικής ιστορίας,

- γ) να καλλιεργήσουν την αυτενέργεια, την πρωτοβουλία, τη συνεργασία και τον αλληλοσεβασμό,
- δ) να προσεγγίσουν βιωματικά το παρελθόν του τόπου τους και να ευαισθητοποιηθούν για το παρόν και το μέλλον της τοπικής ή ευρύτερης κοινωνίας.

Β΄ στάδιο: Σχεδιασμός δραστηριοτήτων - Άξονες έρευνας

Μετά από συζήτηση μαθητών και εκπαιδευτικών διαμορφώνονται οι άξονες μελέτης και έρευνας: α) η εξέταση της περιόδου του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου, β) η μελέτη και έρευνα της μαρτυρικής πόλης της Παραμυθιάς, γ) η μελέτη και ο συσχετισμός με άλλους μαρτυρικούς τόπους της Ηπείρου και της Ελλάδας, δ) η προσέγγιση και κατανόηση των εννοιών «πόλεμος-ειρήνη». Οι 26 μαθητές της Γ΄ Γυμνασίου χωρίζονται σε τέσσερις ομάδες με βάση τα ενδιαφέροντά τους. Προσδιορίζονται οι βασικές πηγές πληροφόρησης, όπως βιβλία, διαδίκτυο, προφορικές μαρτυρίες, κινηματογραφικά και τηλεοπτικά ντοκουμέντα, αρχαικά έγγραφα, φωτογραφίες, κτίρια, καθώς και οι τρόποι καταγραφής των δεδομένων (τετράδιο, Word, USB, ηλεκτρονικό μέσο με δυνατότητες φωτογράφισης, ηχογράφησης και βιντεοσκόπησης, οδηγός συνέντευξης). Συγχρόνως έτσι σχεδιάζονται οι σχετικές δραστηριότητες που θα πραγματοποιήσουν οι μαθητές (Ασωνίτης & Παππάς 2006).

Γ΄ στάδιο: Ανάπτυξη των αξόνων σε δραστηριότητες

Η υλοποίηση του σχεδίου εργασίας τίθεται σε εφαρμογή με ενδεχόμενες τροποποιήσεις. Κατά τη διάρκεια έξι μηνών και σε δύο ώρες εβδομαδιαίως εκτός σχολικού ωραρίου πραγματοποιούνται οι συναντήσεις των ομάδων με την παρουσία των διδασκόντων, συζητιέται η πορεία των εργασιών και αντιμετωπίζονται οι δυσκολίες. Συγκεκριμένα,

- α) ο πρώτος άξονας της εργασίας, δηλαδή ο Β΄ Παγκόσμιος πόλεμος, αποτελεί κοινό αντικείμενο εξέτασης όλων των ομάδων, καθώς μεταξύ της γενικής και της τοπικής ιστορίας υπάρχει «μια σχέση αμοιβαίων και αναγκαίων ανταλλαγών» (Λεοντσίνης χ.χ.:3). Η διδασκαλία των αντίστοιχων ενοτήτων του σχολικού βιβλίου Ιστορίας Γ΄ Γυμνασίου, η συζήτηση και η προβολή της ταινίας «Το αγόρι με τις ριγέ πιτζάμες» (2008) του Mark Herman, βασισμένο στο ομώνυμο βιβλίο του John Boyne, είναι τα πρώτα ερεθίσματα για προβληματισμό και διερεύνηση (Ιστορία, Τέχνη, Γλώσσα). Ακολουθεί ο συσχετισμός της ταινίας με το «Ημερολόγιο της Άννας Φράνκ» (Anna Frank) που αναφέρεται στη ίδια περίοδο (Λογοτεχνία). Αναζητούν και καταγράφουν συνοπτικά τα αίτια, τους αντιπάλους, τις βασικές μάχες και τις συνέπειες του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου σε παγκόσμιο, ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο (Γλώσσα, Ιστορία). Μελετώνται και αναλύονται ελληνικές λογοτεχνικές πηγές (Ψαθάς, Ελύτης) που περιλαμβάνονται στα σχολικά βιβλία (Λογοτεχνία, Γλώσσα), ερμηνεύουν γελοιογραφίες της περιόδου 1940-41 (υλικό για τη σχολική εορτή 28^{ης} Οκτωβρίου), ενώ ταυτόχρονα ανακαλούνται στη μνήμη τους όσα γνωρίζουν ήδη για την εμπλοκή της Ελλάδας (ελληνοϊταλικός πόλεμος, κατοχή, αντίσταση, απελευθέρωση).
- β) Ο δεύτερος άξονας μελέτης και έρευνας όλων των ομάδων είναι η μαρτυρική Παραμυθιά και η ευρύτερη περιοχή. Αρχικά, παρακολουθούν μέσω διαδικτύου το ντοκιμαντέρ από την τηλεοπτική εκπομπή «Η μηχανή του χρόνου» που είναι αφιερωμένο στην Παραμυθιά και στα γεγονότα του 1943. Ακολουθεί συζήτηση και ανατροφοδότηση (Τέχνη, Ιστορία, Πληροφορική). Αναζητούν πληροφορίες για το γεγονός της εκτέλεσης των 49 προκρίτων της Παραμυθιάς τη 29^η Σεπτεμβρίου 1943 από προτεινόμενα βιβλία και το διαδίκτυο (Γλώσσα, Ιστορία, Πληροφορική). Συντάσσουν έναν σύντομο οδηγό συνέντευξης βάσει του οποίου συλλέγουν, καταγράφουν και επεξεργάζονται πληροφοριακό υλικό από ηχογραφημένες ή βιντεοσκοπημένες προφορικές μαρτυρίες συγγενών των εκτελεσθέντων ή ανθρώπων που υπήρξαν αυτόκοι των γεγονότων (Γλώσσα, Ιστορία). Επισκέπτονται τους χώρους

όπου διαδραματίστηκαν τα γεγονότα της φυλάκισης των προκρίτων (παλιό Δημοτικό σχολείο) και εκτέλεσής τους (σημερινό μνημείο) και καλούνται να συγκρίνουν το περιβάλλον σε παρόν-παρελθόν (Γεωγραφία). Συγκεντρώνουν φωτογραφικό υλικό με επιτόπια φωτογράφιση των παραπάνω χώρων αλλά και παρατηρούν φωτογραφίες εκείνης της εποχής στο κτίριο που στεγάζει το Τοπικό Αρχείο (Γενικά Αρχεία του Κράτους) Παραμυθιάς (Ιστορία, Τέχνη) Αντλούν πληροφορίες από τον υπεύθυνο των ΓΑΚ και τη Σχολική Σύμβουλο Φιλολόγων Θεσπρωτίας για το συγκεκριμένο ζήτημα.

- γ) Για την ανάπτυξη του τρίτου άξονα του σχεδίου εργασίας κάθε ομάδα αναλαμβάνει ενδεικτικά μια μαρτυρική περιοχή: Λιγκιάδες Ιωαννίνων, Μουσιωτίτσα Ιωαννίνων, Κομμένο Άρτας, Καλάβρυτα Αχαΐας. Οι μαθητές κάθε ομάδας παρακολουθούν το αφιέρωμα της εκπομπής «Η μηχανή του χρόνου» στα μαρτυρικά χωριά της Ηπείρου, καθώς επίσης και στη μαρτυρική πόλη των Καλαβρύτων. Συλλέγουν πληροφορίες από βιβλιογραφικές και ηλεκτρονικές πηγές. Ταξινομούν στη γραμμή του χρόνου το κάθε γεγονός. Συγκρίνουν και καταγράφουν ομοιότητες και διαφορές. Επισκέπτονται τον τόπο της εκτέλεσης των κατοίκων στα Καλάβρυτα και το Δημοτικό Μουσείο Καλαβρυτινού Ολοκαυτώματος (πρώην Δημοτικό σχολείο), όπου φυλάκισαν τα γυναικόπαιδα, για να τα κάψουν χωρίς όμως επιτυχία.
- δ) Ο τέταρτος άξονας αφορά την προσέγγιση και κατανόηση των βασικών εννοιών, που υποβόσκουν στο συγκεκριμένο θέμα, «πόλεμος-ειρήνη» από όλες τις ομάδες. Περιγράφουν τις δύο έννοιες, καταγράφουν τις αιτίες, τις συνέπειες και τους τρόπους αποφυγής ή διατήρησης (Γλώσσα). Παρατηρώντας τον πίνακα του Πικάσο «Γκουέρνικα» εκφράζουν προβληματισμούς (Γλώσσα, Τέχνη). Αναζητούν την έννοιά τους στον Πλάτωνα που κείμενά του περιλαμβάνονται στο σχολικό εγχειρίδιο «Ανθολόγιο Φιλοσοφικών Κειμένων» της Γ΄ Γυμνασίου (Φιλοσοφία, Αρχαία Ελληνικά). Αναλύουν το τραγούδι της ειρήνης «Imagine» του John Lennon και αποδίδουν εικαστικά τις δύο έννοιες (Τέχνη).

Δ΄ στάδιο: Αξιολόγηση – Παρουσίαση

Με τις τακτικές συναντήσεις και τη συνεργασία των μελών των ομάδων προκύπτει το τελικό προϊόν της εργασίας (έντυπο υλικό, φωτογραφικό υλικό, παρουσίαση με λογισμικό Power Point, δημιουργία βίντεο ύστερα από συνεργασία μαθητών και διδασκόντων). Μετά από εσωτερική και εξωτερική αξιολόγηση παρουσιάζεται στην ολομέλεια της τάξης και του σχολείου, επιβραβεύεται ο μόχθος, εντοπίζονται οι αδυναμίες και έπονται οι βελτιώσεις. Αξιοσημείωτες είναι οι καταγεγραμμένες εντυπώσεις των μαθητών από την εργασία, που επιβεβαιώνουν την επίτευξη των αρχικών στόχων. Η υλικό δημοσιεύεται στην ιστοσελίδα του σχολείου. Η ηθική ικανοποίηση και η ανταμοιβή επισφραγίζεται τόσο μέσα από το παιχνίδι «Κυνήγι θησαυρού» με δοκιμασίες σχετικές με το θέμα της εργασίας (παζλ, ακροστιχίδες, αντιστοιχίσεις, συννεφόλεξα, ερωτήσεις ανοιχτού και κλειστού τύπου) όσο και από την κοινωνική αναγνώριση, όταν μάλιστα συνοδεύεται από διάκριση σε πανελλήνιο διαγωνισμό του Ιδρύματος Μείζονος Ελληνισμού, από δημοσιεύματα στα ΜΜΕ και συγχαρητήριες επιστολές.

Συνοπτικά αποτελέσματα των δραστηριοτήτων

Α) Οι μαθητές κατανοούν τις ευρύτερες σε διεθνές και παγκόσμιο επίπεδο οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες. Καταγράφουν σε Word συνοπτικά τα αίτια, την αφορμή, τις συμμαχίες, την πορεία και τις συνέπειες του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου. Εξάγουν λογικά συμπεράσματα, για παράδειγμα ότι οι ευρωπαϊκές και διεθνείς συγκυρίες ευνόησαν το κόμμα του Χίτλερ να αυξήσει το ποσοστό του και να κερδίσει τις εκλογές, και οδηγούνται σε σύγχρονους συσχετισμούς. Ο προβληματισμός και ο διάλογος εντός τάξης σχετικά με τη στάση των Γερμανών απέναντι σε συγκεκριμένες ομάδες ανθρώπων (π.χ. Εβραίοι) προκύπτει

μετά το τέλος της ταινίας του Mark Herman και του βιβλίου της Anna Frank. Διαπιστώνουν πως μέρος του πολέμου αυτού αποτελεί ο ελληνοϊταλικός πόλεμος, η κατοχή, η αντίσταση και η απελευθέρωση της Ελλάδας από τους Γερμανούς. Καταγράφονται οι βασικοί σταθμοί της ιστορίας, ενώ διανθίζονται από εικόνες και χάρτες.

Β) Οι μαθητές αναζητώντας στο διαδίκτυο καταλήγουν πως ο όρος «μαρτυρικά χωριά και πόλεις» ονομάζονται όσα έχουν υποστεί καταστροφές από ξένους κατακτητές, κυρίως την περίοδο της γερμανικής κατοχής (1941-44). Ταυτόχρονα, αναζητώντας στο λεξικό την έννοια «πρόκριτοι» μαθαίνουν πως πρόκειται για τους άρχοντες ενός τόπου. Συνοπτικά, περιγράφουν σε Word το γεγονός της εκτέλεσης των 49 προκρίτων της Παραμυθιάς ξημερώματα της 29^{ης} Σεπτεμβρίου 1943 ως αντίποινα για το φόνο έξι Γερμανών στη Σκάλα Παραμυθιάς. Οι μουσουλμάνοι της Παραμυθιάς, εξισλαμισμένοι χριστιανοί, σε συνεργασία με τους Γερμανούς συνέταξαν τον κατάλογο των προκρίτων, τους φυλακίζουν στο τότε Δημοτικό σχολείο και τους εκτελούν στον τόπο όπου βρίσκεται σήμερα το μνημείο. Καταγράφονται από τους μαθητές περιστατικά προερχόμενα από γραπτές, τηλεοπτικές και προφορικές μαρτυρίες που ιδιαίτερα τους εντυπωσίασαν. Ενδεικτικά, αναφέρουμε προφορική μαρτυρία του κ. Π.Τσαμάτου, καθηγητή του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, Τμήματος Μαθηματικών στον Τομέα Μαθηματικής Ανάλυσης, εγγονού του παπα-Βαγγέλη Τσαμάτου που εκτελέστηκε, στη συνομιλία με τους μαθητές:

«Πατέρας, ο Παναγιώτης Μπάρμπας, παρακαλούσε ν' αφήσουν ελεύθερο το 16χρονο γιο του, Σπύρο Μπάρμπα, και ο γιος ικέτευε να σκοτώσουν αυτόν και να αφήσουν τον πατέρα να αναθρέψει τις μικρότερες αδελφές. Τελικά εκτελέστηκαν πατέρας και γιος».

«Η παπαδιά του παπα-Βαγγέλη, μόλις τον συνέλαβαν οι Γερμανοί, έτρεξε να του δώσει μία φανέλα να τη φορέσει μήπως κρυώσει. Εκείνος της απάντησε ότι δεν τη χρειάζεται εκεί που θα πάει και έδειχνε τον ουρανό. Λίγο πριν την εκτέλεση, φόρεσε το πετραχήλι του και έψαλε τη νεκρώσιμη ακολουθία, όσο ήταν ακόμη ζωντανός».

Η συνομιλία του κ.Τσαμάτου με τους μαθητές στο χώρο του μνημείου είναι καθοριστικής σημασίας, για να βιώσουν οι μαθητές στον ίδιο χώρο, από συγγενή θυμάτων, μπροστά στις φωτογραφίες τους, όσα μελετούν.

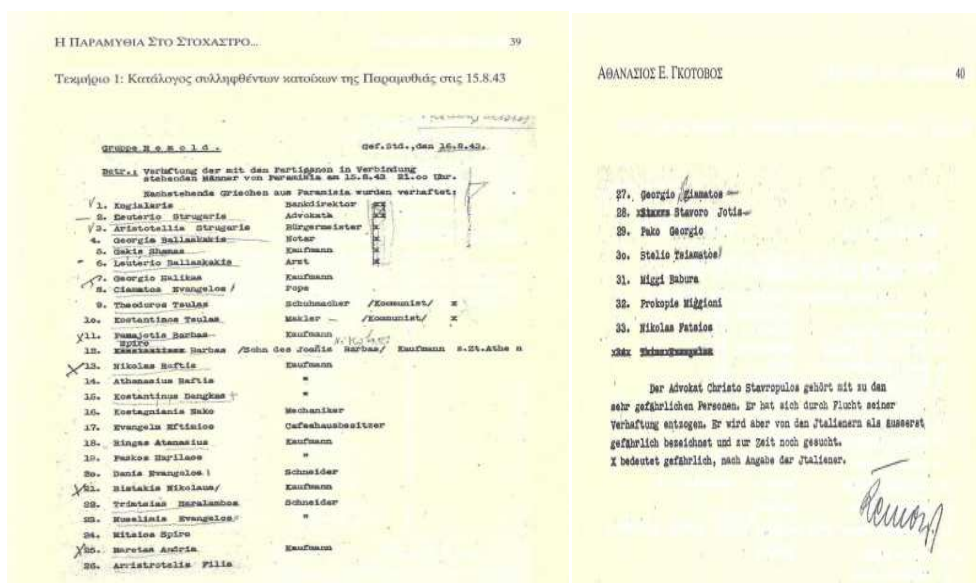
Εικόνα 1. Συνομιλία με τον Καθηγητή Π.Τσαμάτο, στενό συγγενή εκτελεσθέντων μαρτύρων
Foto 1. Conversation with Professor P. Tsamatos, close relative of executed martyrs

Εκεί βλέπουν σε φωτογραφία το 16χρονο γιο και δίπλα τον πατέρα του. Εκεί, επίσης, διαβάζουν τα ονόματα των νεκρών, τις ηλικίες τους και διαπιστώνουν πόσο οικεία τούς είναι τα επώνυμά τους.

Εικόνα 2. Επίσκεψη στο Μνημείο 49 Προκρίτων Παραμυθιάς
Foto 2. Visit at the Monument of 49 Eminent Citizens of Paramythia

Ταυτόχρονα, διασταυρώνουν τα ονόματα των θυμάτων με τους καταλόγους των φυλακισμένων και εκτελεσθέντων που περιλαμβάνονται στο βιβλίο του κ. Α.Γκότοβου, Καθηγητή Παιδαγωγικής στο Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων (Γκότοβος 2007). Στα αρχεία αυτά αναγράφονται τα επαγγέλματα των κατοίκων και αποδεικνύεται πως επρόκειτο πράγματι για ευκατάστατους πολίτες.

Εικόνα 3. Κατάλογος συλληφθέντων κατοίκων Παραμυθιάς τη 15^η Αυγούστου 1943
 (Αρχείο Γκότοβου)
Foto 3. List of arrested citizens of Paramythia on the 15th August 1943 (Gotovos's records)

Η ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ ΣΤΟ ΣΤΟΧΑΣΤΡΟ... 41

Τετρίμιο 2: Κατάλογος φυλακισμένων Παραμυθιωτών μετά τις συλλήψεις της 15.8.43

in Göttingen, den 15.8.43. Göt.

№	Όνομα	Επίθετο	Αριθμός
1	Βασιλείου	Νικόλαος	42
2	Βασιλείου	Νικόλαος	43
3	Βασιλείου	Νικόλαος	44
4	Βασιλείου	Νικόλαος	45
5	Βασιλείου	Νικόλαος	46
6	Βασιλείου	Νικόλαος	47
7	Βασιλείου	Νικόλαος	48
8	Βασιλείου	Νικόλαος	49
9	Βασιλείου	Νικόλαος	50
10	Βασιλείου	Νικόλαος	51
11	Βασιλείου	Νικόλαος	52
12	Βασιλείου	Νικόλαος	53
13	Βασιλείου	Νικόλαος	54
14	Βασιλείου	Νικόλαος	55
15	Βασιλείου	Νικόλαος	56
16	Βασιλείου	Νικόλαος	57
17	Βασιλείου	Νικόλαος	58
18	Βασιλείου	Νικόλαος	59
19	Βασιλείου	Νικόλαος	60
20	Βασιλείου	Νικόλαος	61
21	Βασιλείου	Νικόλαος	62
22	Βασιλείου	Νικόλαος	63
23	Βασιλείου	Νικόλαος	64
24	Βασιλείου	Νικόλαος	65
25	Βασιλείου	Νικόλαος	66
26	Βασιλείου	Νικόλαος	67
27	Βασιλείου	Νικόλαος	68
28	Βασιλείου	Νικόλαος	69
29	Βασιλείου	Νικόλαος	70
30	Βασιλείου	Νικόλαος	71
31	Βασιλείου	Νικόλαος	72
32	Βασιλείου	Νικόλαος	73
33	Βασιλείου	Νικόλαος	74
34	Βασιλείου	Νικόλαος	75
35	Βασιλείου	Νικόλαος	76
36	Βασιλείου	Νικόλαος	77
37	Βασιλείου	Νικόλαος	78
38	Βασιλείου	Νικόλαος	79
39	Βασιλείου	Νικόλαος	80
40	Βασιλείου	Νικόλαος	81
41	Βασιλείου	Νικόλαος	82
42	Βασιλείου	Νικόλαος	83
43	Βασιλείου	Νικόλαος	84
44	Βασιλείου	Νικόλαος	85
45	Βασιλείου	Νικόλαος	86
46	Βασιλείου	Νικόλαος	87
47	Βασιλείου	Νικόλαος	88
48	Βασιλείου	Νικόλαος	89
49	Βασιλείου	Νικόλαος	90
50	Βασιλείου	Νικόλαος	91
51	Βασιλείου	Νικόλαος	92
52	Βασιλείου	Νικόλαος	93
53	Βασιλείου	Νικόλαος	94
54	Βασιλείου	Νικόλαος	95
55	Βασιλείου	Νικόλαος	96
56	Βασιλείου	Νικόλαος	97
57	Βασιλείου	Νικόλαος	98
58	Βασιλείου	Νικόλαος	99
59	Βασιλείου	Νικόλαος	100
60	Βασιλείου	Νικόλαος	101
61	Βασιλείου	Νικόλαος	102
62	Βασιλείου	Νικόλαος	103
63	Βασιλείου	Νικόλαος	104
64	Βασιλείου	Νικόλαος	105
65	Βασιλείου	Νικόλαος	106
66	Βασιλείου	Νικόλαος	107
67	Βασιλείου	Νικόλαος	108
68	Βασιλείου	Νικόλαος	109
69	Βασιλείου	Νικόλαος	110
70	Βασιλείου	Νικόλαος	111
71	Βασιλείου	Νικόλαος	112
72	Βασιλείου	Νικόλαος	113
73	Βασιλείου	Νικόλαος	114
74	Βασιλείου	Νικόλαος	115
75	Βασιλείου	Νικόλαος	116
76	Βασιλείου	Νικόλαος	117
77	Βασιλείου	Νικόλαος	118
78	Βασιλείου	Νικόλαος	119
79	Βασιλείου	Νικόλαος	120
80	Βασιλείου	Νικόλαος	121
81	Βασιλείου	Νικόλαος	122
82	Βασιλείου	Νικόλαος	123
83	Βασιλείου	Νικόλαος	124
84	Βασιλείου	Νικόλαος	125
85	Βασιλείου	Νικόλαος	126
86	Βασιλείου	Νικόλαος	127
87	Βασιλείου	Νικόλαος	128
88	Βασιλείου	Νικόλαος	129
89	Βασιλείου	Νικόλαος	130
90	Βασιλείου	Νικόλαος	131
91	Βασιλείου	Νικόλαος	132
92	Βασιλείου	Νικόλαος	133
93	Βασιλείου	Νικόλαος	134
94	Βασιλείου	Νικόλαος	135
95	Βασιλείου	Νικόλαος	136
96	Βασιλείου	Νικόλαος	137
97	Βασιλείου	Νικόλαος	138
98	Βασιλείου	Νικόλαος	139
99	Βασιλείου	Νικόλαος	140
100	Βασιλείου	Νικόλαος	141

*alle au Halbesand
eingetragen. Von dort
alle bei 15.8.43*

Εικόνα 4. Κατάλογος φυλακισμένων Παραμυθιωτών μετά τη σύλληψή τους στις 15.8.43 (Αρχείο Γκότοβου)

Foto 4. List of imprisoned citizens of Paramythia after their arrest on 15. 8.43 (Gotovos's records)

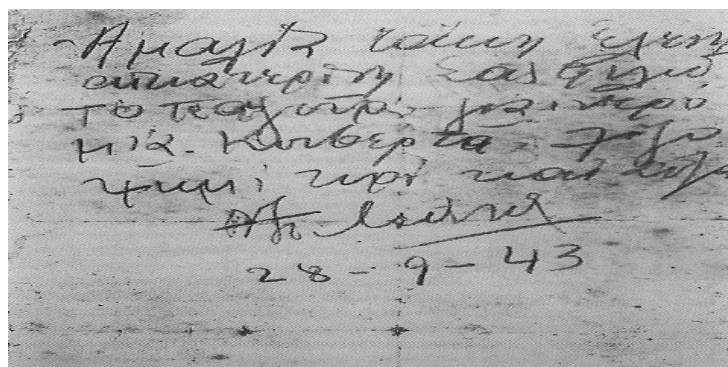
Η συνέχεια του ιστορικού περιπάτου στο παλιό Δημοτικό σχολείο αποτελεί για τους μαθητές πρωτόγνωρη εμπειρία, καθώς μέχρι τότε αγνοούν τη σημασία του χώρου. Εκεί, οι μάρτυρες της Παραμυθιάς, τη νύχτα της 27ης Σεπτεμβρίου 1943, μεταφέρθηκαν και φυλακίστηκαν στις υπόγειες αίθουσες του. Η σημερινή κατάσταση του χώρου (εγκαταλελειμμένος, χώρος στάθμευσης αυτοκινήτων) προκαλεί την έντονη διαμαρτυρία τους.

Εικόνα 5. Παλιό Δημοτικό σχολείο (κτίριο Βούλγαρη)

Foto 5. Old Elementary School (Bulgary building)

Συμπεραίνουν πως εκεί γράφτηκε το σημείωμα του Νικολάου Μάνου, ενός φυλακισμένου Παραμυθιώτη, προς τη γυναίκα και τα παιδιά του λίγες ώρες πριν την εκτέλεση (Παρόλα 2011).

Εικόνα 6. Σημείωμα φυλακισμένου (Αρχείο Παρόλα)

Foto 6. A prisoner's note (Parola's records)

Η επίσκεψη στο Τοπικό αρχείο Παραμυθιάς (ΓΑΚ) με ξενάγηση, ενημέρωση και διαλογική συζήτηση μεταξύ μαθητών, προϊσταμένου ΓΑΚ, κ. Χ. Παντελή, και Σχολικής Συμβούλου Φιλολόγων, κα Μ. Παπαευσταθίου, φέρει τους μαθητές σε επαφή με το παρελθόν του τόπου και των ανθρώπων του. Γίνεται ξεκάθαρο πόσο σημαντικής πνευματικής, εμπορικής και οικονομικής σημασίας υπήρξε η πόλη της Παραμυθιάς, καθώς και η ευρύτερη περιοχή της. Επιβεβαιώνεται ο χαρακτηρισμός των εκτελεσθέντων ως «πρόκριτοι» και η επαγγελματική τους ιδιότητα. Οδηγούνται στο ασφαλές συμπέρασμα ότι, αν η εξέχουσα τάξη της Παραμυθιάς τότε παραδειγματικά αφανιζόταν, με μεγάλη ευκολία θα υποτασσόταν η περιοχή. Αξίζει να αναφερθεί το ερώτημα ενός από τους μαθητές για το πώς αποδέχθηκε το γεγονός την επομένη μέρα η τοπική κοινωνία και η μονολεκτική απάντηση που του δόθηκε ήταν «βουβαμάρα», χαρακτηριστική λέξη της τοπικής κοινωνίας η οποία υποδηλώνει πένθος και σιωπή.

Εικόνα 7. Επίσκεψη στο Τοπικό Αρχείο Παραμυθιάς
Foto 7. Visit at the Local Office of Historical Records of Paramythia

Οι ίδιοι οι άνθρωποι δίνουν τη δική τους μαρτυρία στους μαθητές μέσα από συνεντεύξεις για το γεγονός της εκτέλεσης και τον αντίκτυπο που είχε σε όλη την περιοχή.

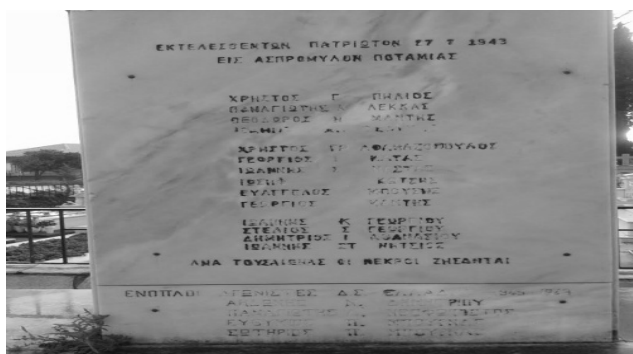
Μεταξύ αυτών η εγγονή του Απόστολου Αποστολίδη, ενός από τους εκτελεσθέντες, μας είπε πως ο παππούς της γλίτωσε από την Μικρασιατική καταστροφή και εκτελέστηκε από τους Γερμανούς.

Ο κ. Α.Δρίμτζιας, γιος του εκτελεσθέντος Χαράλαμπου Δρίμτζια, θυμάται: «Εμείς είχαμε τριπλή κατοχή: Γερμανοί, Ιταλοί και Μουσουλμάνοι. Ήμουν έξι χρονών, ένα από τα επτά αδέρφια, το μικρότερο, ο Πέτρος, έξι μηνών τότε, πέθανε μετά από τρεις μήνες από αστιτία...Ήταν 52 οι συλληφθέντες, όλοι προσωπικότητες της Παραμυθιάς, μαζί και ο πατέρας μου, Χαράλαμπος, ετών 49, ράφτης, εγγράμματος. Ήταν ανάμεσά τους και δυο έφηβοι. Οι συλλήψεις άρχισαν 11 το βράδυ, 28 του μηνός, με μια φωτοβολίδα που ρίξαν, από ομάδες δύο μουσουλμάνων και έναν Γερμανό...Οι Γερμανοί ήθελαν να συμπληρώσουν τον αριθμό, οι αδελφοί Ντίνο έδωσαν τις καταστάσεις με τα ονόματα...Τους κλείσανε στο υπόγειο του Δημοτικού σχολείου...Εκεί ο παπα-Βαγγέλης έψαλε τη νεκρώσιμη ακολουθία όντας ακόμη ζωντανός...Ο Γιαννάκης, 25 χρονών, γυμναστής, τραγούδησε το δημοτικό «Ο γέρο-Δήμος πέθανε». Τους τρεις τους εξαιρέσανε, γιατί τους ήταν γνώριμοι...Τους 49 τους εκτελέσανε...Την επομένη μας κάλεσε η μάνα μου, μας είπε πως τον πατέρα τον σκότωσαν και εμείς πρέπει να αγωνιστούμε. Ο μεγαλύτερος αδερφός μου είπε: «-Μάνα, και τον Θεό τον σκοτώσανε; -Όχι, παιδί μου. -Ε, Αυτός θα μας βοηθήσει». Και έρχεται μετά η πολιτεία και έγραφε στα ενδεικτικά και στα απολυτήρια «Ορφανού πατρός». Αυτό μας στοίχισε πολύ. Εγώ δεν τα άνοιγα ποτέ...».

Εικόνα 8. Συνομιλία με τον κ.Α.Δρίμτζια, στενό συγγενή εκτελεσθέντος
Foto 8. Conversation with Mr A.Drimtzi close relative of executed martyr

Πρωτάκουστη για τους μαθητές αποτελεί η αναφορά του κ. Τσαμάτου πως είχαν προηγηθεί του γεγονότος (Ιούνιος-Σεπτέμβριος 1943) βιαιοπραγίες (βίαιες αρπαγές, θάνατοι, βιασμοί) στην ευρύτερη περιοχή του Φαναρίου από τους Γερμανούς, προκειμένου να καταστρέψουν μια πολύ παραγωγική περιοχή, που τροφοδοτούσε τους αντάρτες. Αναφέρεται ως επιχείρηση Augustus με σκοπό την εθνοκάθαρση του Φαναρίου από γερμανικά στρατεύματα με τη συνεργασία ένοπλων τμημάτων Μουσουλμάνων.

Εικόνα 9. Μνημείο εκτελεσθέντων στην Ποταμιά (27-7-1943)
Foto 9. Monument of executed citizens in Potamia (27-7-1943)

Ο κ.Θ.Μπουρνάς μας αφηγείται ότι έκαψαν τα πάντα εκτός από κάποιες εκκλησίες. Το σπίτι του, δώροφο, καιγόταν για μέρες. Η απορία των μαθητών εδώ έγκειται στο λόγο που έχει παραμεληθεί από την ιστορική έρευνα ένα τέτοιο γεγονός.

Γ) Οι μαθητές παράγουν γραπτά κείμενα παραθέτοντας εν συντομία τις πληροφορίες που συγκέντρωσαν για τα τρία μαρτυρικά χωριά της Ηπείρου (Μουσιωτίτσα Ιωαννίνων, Λιγκιάδες Ιωαννίνων, Κομμένο Άρτας) και για τα Καλάβρυτα Αχαΐας. Ύστερα από διαλογική συζήτηση, εξάγουν συμπεράσματα όπως: η βιαιότητα των κατακτητών, η τρομοκρατία και η παράνοια του ναζισμού μέσα από το μεγάλο αριθμό των θυμάτων σε σύγκριση με την Παραμυθιά (317 νεκροί στο Κομμένο, 152 στη Μουσιωτίτσα, 92 στους Λιγκιάδες, 450 άρρενες στα Καλάβρυτα και 1.100 στην ευρύτερη περιοχή) και οι τρόποι εξόντωσης (βασανισμοί, σφαγές, εκτελέσεις, ολοκαύτωμα). Ιδιαίτερα επισημαίνουν οι μαθητές τη σκληρότητα των βασανιστών της γερμανικής μεραρχίας Εντελβάις προς τα παιδιά

και επιλέγουν να παρουσιάσουν τέτοια περιστατικά. Για παράδειγμα, μέσα από την τηλεοπτική μαρτυρία από την εκπομπή «Η μηχανή του χρόνου» και διασταυρωμένες διαδικτυακές πληροφορίες υπογραμμίζουν σε κείμενό τους:

«Ο κ. Παναγιώτης Μπαμπούσκας, μοναδικός επιζών σήμερα, έμεινε μία ολόκληρη μέρα και νύχτα μέσα στο αίμα των εκτελεσμένων να ψάχνει να θηλάσει από το παγωμένο στήθος της νεκρής μάνας του. Στα πόδια του άργησε να σταθεί και να περπατήσει. Κλείνοντας τα τέσσερά του χρόνια έκανε τα πρώτα του βήματα. Έφταιγε, ίσως, και το τραύμα από την ξιφολόγη που είχε διαπεράσει την πλάτη του, σχεδόν φθάνοντας στη σπονδυλική στήλη. Παρ' όλα αυτά, επέζησε».

Η επιτόπια έρευνα στον τόπο εκτέλεσης του άρρενος πληθυσμού των Καλαβρύτων και έπειτα στο Δημοτικό Μουσείο (πρώην Δημοτικό σχολείο) έχει ανάλογο αντίκτυπο με αυτόν στην Παραμυθιά: τόπος εκτέλεσης λίγο έξω τότε από την πόλη, σήμερα όμως εντός της πόλης, ονόματα και ηλικίες μόνο αρρένων (πλην μιας ηλικιωμένης που ποδοπατήθηκε στο Δημοτικό σχολείο) καταγεγραμμένα σε μαρμάρινες πλάκες, φωτογραφίες των θυμάτων, χαρακτηριστικά μνημεία για κάθε τόπο, το κτίριο του σχολείου ως χώρος κράτησης, ατιμώρητα εγκλήματα.

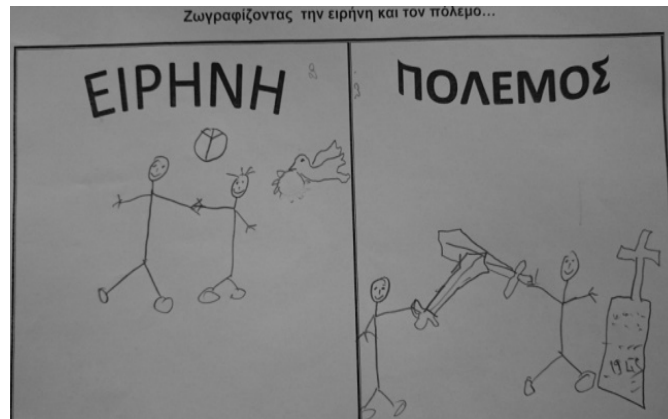

Εικόνα 10. Επίσκεψη στο Μνημείο εκτελεσθέντων στα Καλάβρυτα
Foto 10. Visit at the Monument of executed martyrs in Kalavrita

Εικόνα 11. Επίσκεψη στο Δημοτικό Μουσείο Καλαβρύτων
Foto 11. Visit at the Municipal Museum of Kalavrita

Δ) Οι συνέπειες του πολέμου και τα οφέλη της ειρήνης συζητούνται, μελετώνται, καταγράφονται συνοπτικά, αποτυπώνονται εικαστικά.

Εικόνα 12. Ζωγραφιά μαθητών
Foto 12. Pupils' painting

Με αφορμή κείμενο του Πλάτωνα από την «Πολιτεία» (Α, 351a-d-352a), το οποίο αναφέρεται στη δικαιοσύνη και την αδικία, οι μαθητές συμπεραίνουν:

- «Οι άνθρωποι έχοντας μίσος μέσα τους προκάλεσαν πόλεμο και έσπειραν πόνο παντού. Άδικα τα μαρτυρικά χωριά έχασαν τόσους κατοίκους». (1^η ομάδα)
- «Μια πολιτεία δεν μπορεί να επεμβαίνει και να κυριαρχεί σε μια άλλη». (2^η ομάδα)
- «Ήταν αδικία ο πόλεμος, θυσιάστηκαν άνθρωποι, καταστράφηκαν πολιτείες». (3^η ομάδα)
- «Πρέπει να αποδοθεί δικαιοσύνη στα μαρτυρικά χωριά που δέχτηκαν μεγάλες αδικίες κατά το Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο». (4^η ομάδα)

Αναλύοντας το περιεχόμενο των εντυπώσεων που αποκόμισαν οι μαθητές από την εργασία αισθάνονται συγκίνηση, θλίψη, λύπη για τους ανθρώπους που βίωσαν και βιώνουν τον πόλεμο, ενώ αναγνωρίζουν πια το νόημα της ειρήνης.

Η συμβολή της τοπικής ιστορίας στην ολοκληρωμένη ανάπτυξη μιας γεωγραφικά απομονωμένης περιοχής και στην έξοδό της από την ανθρωπιστική και οικονομική κρίση

Η ενασχόληση με τη γενική και την τοπική ιστορία κρίνεται απαραίτητη σήμερα, που η πολιτισμική αλλοτρίωση και ισοπέδωση κινείται απειλητικά, «καθώς οι γενικότερες οικονομικές και κοινωνικές δομές επηρεάζουν τις συνήθειες και τις συμπεριφορές των τοπικών και περιφερειακών κοινωνιών» (Ασωνίτης & Παππάς 2006:17). Η ίδια η συναισθηματική, ηθική και πνευματική υπόσταση του ανθρώπου κινδυνεύει και ταυτόχρονα ο πολιτισμός που ενσαρκώνει βάλλεται ανοίγοντας το δρόμο σε κάθε άλλης μορφής υποταγή (Γιαννόπουλος 1992).

Είναι άλλωστε παραδεκτό πως ένα θέμα τοπικής ιστορίας που διαπραγματεύονται μαθητές και εκπαιδευτικοί δε μελετάται μόνο ως προς το χώρο, αλλά κυρίως ως προς τους ανθρώπους και τις ανθρώπινες σχέσεις (Φραγκούλης & Φραντζή 2010). Έχει σημασία το υλικό περιβάλλον, όμως αξίζει πρωτίστως το ανθρώπινο περιβάλλον. Στη δική μας περίπτωση, υπάρχει το μνημείο των 49 Πρόκριτων που στέκεται εκεί, για να θυμίζει στους αλλοτριωμένους από τις βιοτικές μέριμνες πολίτες και αδιάφορους μαθητές το γεγονός της εκτέλεσης μία φορά τον χρόνο, ίσως, στην επέτειο. Στέκεται εκεί και δε θυμίζει απολύτως τίποτα στους περαστικούς και φιλοξενούμενους της περιοχής μας, τους οποίους προσελκύει το απaráμιλλο φυσικό κάλλος της. Το παλιό Δημοτικό Σχολείο, χορηγίας Βούλγαρη,

στέκεται «πληγωμένο», ερειπωμένο, εγκαταλελειμμένο, χωρίς κάποια απόπειρα ενδιαφέροντος. Το Τοπικό αρχείο Παραμυθιάς παραμένει άγνωστο στους περισσότερους. Υπάρχουν όμως οι άνθρωποι, που ξαναζωντανεύουν τα γεγονότα του παρελθόντος και δεν τα αφήνουν στη λαίλαπα της λήθης. Σε αυτούς η τοπική ιστορία δίνει το βήμα να μιλήσουν, να μεταφερθούν από το παρασκήνιο στο προσκήνιο να μεταφέρουν στη νέα γενιά όσα άκουσαν ή είδαν, για να διατηρηθεί η μνήμη του παρελθόντος, να ερμηνευθεί το παρόν και εξασφαλιστεί το μέλλον.

Οι μαθητές και οι εκπαιδευτικοί που ενδιαφέρονται για την τοπική ιστορία μπορούν πιο εύκολα να αφήσουν τη σχολική αίθουσα, για να επισκεφτούν χώρους κοντινούς ή πιο μακρινούς ιστορικού ενδιαφέροντος και να γνωρίσουν ανθρώπους-φορείς αυτής της ιστορίας βιώνοντας άμεσα το παρελθόν μέσα από κείμενα, φωτογραφίες, συνεντεύξεις (Λεοντσίνης χ.χ.). Η επαφή τους με τους μεγαλύτερους έχει να τους δώσει πολλά, όπως βιώματα, αναμνήσεις, συγκινήσεις, ιδέες, που συγκρίνοντάς τα με το παρόν περιγράφεται, κρίνεται και ερμηνεύεται η ιστορία (Παπαγιαννόπουλος κ.ά.1999). Έτσι, έχουν την ευκαιρία να δουν παντού γύρω τους αποτυπώματα της ιστορίας, να αισθανθούν δέος και σεβασμό, να σφυρηλατήσουν τους δεσμούς τους με τον τόπο τους.

Χάρη σ' αυτή τη σύζευξη του χθες και του σήμερα «προάγεται η συλλογική αυτογνωσία που μπορεί να συμβάλει στην αυτοβελτίωση της κοινωνίας και η αναγνώριση των τοπικών ιδιαιτεροτήτων ως φορέων πολιτισμικού πλούτου της χώρας» (Ασωνίτης & Παππάς 2006:19) προδιαγράφοντας ένα καλύτερο μέλλον. Η συνειδητοποίηση της αξίας του τόπου τους για τα νεαρά μέλη μιας περιοχής, σχεδόν ξεχασμένης, και η ανάδειξη των δικών τους ανθρώπων, σχεδόν ξεχασμένων, είναι ο πολιτισμικός πλούτος, ο θησαυρός που έμεινε για πολύ κρυμμένος.

Με στόχο λοιπόν τη συμβολή της τοπικής ιστορίας των ορεινών γεωγραφικά απομονωμένων περιοχών, στη έξοδο από την ανθρωπιστική και οικονομική κρίση σκόπιμη είναι η αξιοποίηση της ιστορικής μνήμης:

1. Το κτίριο του Δημοτικού σχολείου Βούλγαρη μπορεί να λειτουργήσει ως ένα σύγχρονος εκθεσιακός χώρος (χώρος αναδόμησης της μνήμης, εκπαιδευτικό τμήμα διδακτικής της ιστορίας) στις δομές του παραδοσιακού κτιρίου, καθώς τα ιστορικά κτίρια μόνο όταν κατοικούνται προωθούν και ζωντανεύουν το παρελθόν.
2. Τα σχολεία σε αργαστή συνεργασία με την πολιτεία σε τοπικό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο μπορούν να μειώσουν τις αποστάσεις και να προωθήσουν τις άγνωστες πτυχές της ιστορίας εντός και εκτός σχολικού χώρου. Διαγωνισμοί ποίησης, διηγήματος, ταινιών μικρού μήκους, εκθέσεις ζωγραφικής και φωτογραφίας, επισκέψεις συγγενών των θυμάτων στα σχολεία, ξεναγήσεις στους ιστορικούς χώρους, εκπαιδευτικά προγράμματα, οργανωμένα παιχνίδια, ομαδικές εργασίες προκαλούν το ενδιαφέρον καθιστώντας τη γνώση βιωματική.
3. Η επαφή με τους ηλικιωμένους ανθρώπους που είδαν ή άκουσαν τα γεγονότα πρέπει να είναι διαρκής και ουσιαστική από τον πιο νέο ιστορικό ερευνητή, που είναι ένας μαθητής, μέχρι τον επιστήμονα ιστορικό. Δίνεται το έναυσμα λοιπόν από την ελάχιστη αυτή προσπάθειά μας να συγκεντρωθούν οι προφορικές μαρτυρίες των ανθρώπων που ζουν γύρω μας τόσο για το ίδιο το γεγονός όσο και για τα γεγονότα που προηγήθηκαν και ακολούθησαν στην περιοχή της Παραμυθιάς και του Φαναρίου, ώστε να εμπλουτιστεί η πενιχρή βιβλιογραφία.
4. Η ύπαρξη κρατικής παρέμβασης με στόχο την ανάδειξη της ιστορικότητας της περιοχής και επομένως την προώθηση του ιστορικού τουρισμού αποτελεί τομή στη δομή μιας αποκεντρωμένης περιοχής. Πέρα από τις πηγές του Αχέροντα, το νεκρομαντείο, τα ρωμαϊκά λουτρά, τις βυζαντινές εκκλησίες, τα πηγάδια του Σουλίου, το Κούγκι, οι επισκέπτες μπορούν να ολοκληρώσουν το ιστορικό τους ταξίδι στα ιστορικά σημεία της σύγχρονης ελληνικής ιστορίας του τόπου μας.

Επίλογος

Το φυσικό κάλλος της χώρας μας γενικά και της περιοχής του Δήμου Σουλίου ειδικά είναι αδιαμφισβήτητο και δικαιολογημένα ευρέως γνωστό. Το ιστορικό κάλλος είναι ανείπωτο και με κάθε τρόπο πρέπει να ειπωθεί. Ενδιαφέρουσες προτάσεις και πρωτοβουλίες για τον πλούτο της περιοχής μας και τις δυνατότητες ανάπτυξής του ανήκουν στο Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο και στο Μετσόβιο Κέντρο Διεπιστημονικής Έρευνας. Σε πρόσφατη ημερίδα (Καλιαμπάκος 2015) στο Δήμο Σουλίου πλήθος ερευνητικών εργασιών παρουσίασαν καινοτόμες δράσεις και ρεαλιστικές παρεμβάσεις για την οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική ανάπτυξη του τόπου. Η προσπάθεια συνεχίζεται με αμείωτο ενδιαφέρον.

Το εγχείρημα των μαθητών και εκπαιδευτικών του σχολείου μας με την εκπόνηση της εργασίας «Μνήμες μαρτυρικές, φωνές ζωντανές της ιστορίας μας» είχε σκοπό να φωτίσει στοιχεία της σύγχρονης τοπικής ιστορίας. Ο πόθος μας να γνωρίσουμε τον αγαπημένο τόπο μας και τους ανθρώπους του υπήρξε πηγή έμπνευσης. Η επαφή μαζί τους χαράχτηκε ανεξίτηλα στη μνήμη και στην καρδιά μας. Το παραχθέν υλικό δεν μπορεί να αποδώσει εξ ολοκλήρου τα βιώματά μας. Μπορεί όμως να συμβάλει στην περαιτέρω ενασχόλησή μας με το συγκεκριμένο ζήτημα και να αποτελέσει αφορμή να μας ακολουθήσουν περισσότεροι. Είναι χρέος μας προς στους ανθρώπους αυτούς που μας άφησαν πλούσια ιστορική παρακαταθήκη, προς τον εαυτό μας που έχουμε στα χέρια μας το μέλλον αυτού του τόπου και προς τη χώρα μας που διανύει μια δύσκολη περίοδο, ίσως όχι τόσο οικονομική όσο στην ουσία ανθρωπιστική.

Η ολοκληρωμένη ανάπτυξη του τόπου μας είναι πόθος και επιδίωξη. Όλα εξαρτώνται από το τι ακριβώς επιθυμούμε για το μέλλον της ιστορίας μας, της γλώσσας μας, του πολιτισμού μας. Η αποκάλυψη της ιστορίας οδηγεί στην ανάπτυξη κριτικής συνείδησης και πολιτισμικά σε αξίωση ανθρώπου. Γνώσεις προερχόμενες από την άμεση εμπειρία και όχι απόμακρες, αφηρημένες, ακατανόητες οικοδομούν την παιδεία, για να καταστούμε υπεύθυνοι, ενεργοί και δημιουργικοί πολίτες. Όταν οικοδομήσουμε το τοπικό πλούτο, τότε θα συμβάλουμε στην ελπίδα ότι η ιστορία διαμορφώνει τη ζωή.

Βιβλιογραφία

- Ασωνίτης Σ. & Παππάς Θ., «Τοπική Ιστορία», Γ΄ Γυμνασίου, Βιβλίο Εκπαιδευτικού, Ο.Ε.Δ.Β., Αθήνα, 2006.
- Βαϊνά Μ., «Θεωρητικό πλαίσιο διδακτικής της Τοπικής Ιστορίας για τον εικοστό αιώνα», Gutenberg, Αθήνα, 1997.
- Bruner J.S., «Toward a Theory of Instruction», Harvard University Press Cambridge, Massachusetts, 1966.
- Γιαννόπουλος Γ., «Η Τοπική Ιστορία», στο «Τοπική Ιστορία και Αρχαία», Πρακτικά Δημέρου, Σάμος, 1992.
- Γκότοβος Ε.Α., «Η Παραμυθιά στο στόχαστρο. Νέα στοιχεία για τον μαύρο Σεπτέμβρη του 43», εκδ. Φιλοπρόδος όμιλος Παραμυθιάς, Παραμυθιά, 2007.
- Croix A. & Guyvarc'h D., «Guide de l'histoire locale», Seuil, Paris, 1990.
- ΔΕΠΠΣ-ΑΠΣ Ιστορίας. (Ανακτήθηκε στις 30/3/2016: <http://www.pi-schools.gr/programs/depps/>).
- Ερευνητικό Ακαδημαϊκό Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών – Τομέας Επιμόρφωσης και Κατάρτισης (ΕΑΙΤΥ), «Επιμόρφωση Εκπαιδευτικών στην αξιοποίηση των Τεχνολογιών Πληροφορίας & Επικοινωνιών (ΤΠΕ) στην Εκπαίδευση, Επιμορφωτικό υλικό για την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών στα Κέντρα Στήριξης Επιμόρφωσης», τ.1 & 3, Πάτρα, 2010.

- Frey K., «Η μέθοδος project: μια μορφή συλλογικής εργασίας στο σχολείο ως θεωρία και πράξη» (μτφρ. Κ.Μάλλιου), Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1999.
- Καλιαμπάκος Δ.(επιμ.), «Η συμβολή του Ε.Μ.Π. στην ολοκληρωμένη ανάπτυξη του Δήμου Σουλίου», Ε.Μ.Π., Παραμυθιά, 4 Ιουλίου 2015.
- Κραγίτη Β., «Η ιστορική αλήθεια για τους μουσουλμάνους Τσάμηδες», Αθήνα, 1992.
- Le Goff J., «Ιστορία και Μνήμη» (μτφρ. Γ. Κουμπουρλής), Νεφέλη, Αθήνα, 1998.
- Λεοντσίνης Γ.Ν., «Διδακτική της Ιστορίας. Γενική-τοπική ιστορία και περιβαλλοντική εκπαίδευση», Ινστιτούτο του βιβλίου – Α. Καρδαμίτσα, Αθήνα, 1996.
- Λεοντσίνης Γ.Ν., «Τοπική ιστορία και διδακτική της ιστορίας στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση» (χ.χ.) (Ανακτήθηκε στις 25/4/2016: http://www.viokliron.gr/documents/Tpokiki_istoria_kai_didaktiki_tis_istorias.pdf).
- Ματσαγγούρας Η., «Διεπιστημονικότητα, διαθεματικότητα και ενιαιοποίηση στα νέα προγράμματα σπουδών: Τρόποι οργάνωσης τη σχολική γνώσης», Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων, τ. 7, ΥΠ.Ε.Π.Θ.-Π.Ι., Αθήνα, 2002. (Ανακτήθηκε στις 20/3/2016: <http://szygouras.eu/themata/epal06/matsagouras-diathem.pdf>).
- Ματσαγγούρας Η., «Η Διαθεματικότητα στη σχολική γνώση: εννοιοκεντρική αναπαλαίωση και σχέδια εργασίας», Γρηγόρης, Αθήνα, 2004.
- Μαυροσκούφης Δ., «Το μάθημα της Τοπικής Ιστορίας στο Γυμνάσιο: προβλήματα και προοπτικές», Χρονικά του Π.Σ.Π.Θ., τ.13, 2003.
- Παπαγιαννόπουλος Κ., Σιμώνη Ε. & Φραγκούλης Ι., «Η Τοπική Ιστορία ως πεδίο σπουδής στα πλαίσια της σχολικής παιδείας», Ο.Ε.Δ.Β., Αθήνα, 1999.
- Παρόλα Ι., «Γη Θεσπρωτών», τ.1, εκδ. ΤΕΣΣΕΡΑ ΠΙ Α.Ε., 2011.
- Piaget J., «The Growth Of Logical Thinking from Childhood to Adolescence», Basic, London, 1966.
- Σολομωνίδου Χ., «Νέες τάσεις στην εκπαιδευτική τεχνολογία. Εποικοδομητισμός και σύγχρονα περιβάλλοντα μάθησης», Μεταίχμιο, Αθήνα, 2006.
- Τσαμάτος Π., «Εν Παραμυθία 29.9.1943», εκδ.Φιλοπρόοδος όμιλος Παραμυθιάς, Παραμυθιά, 2007.
- Vygotsky L.S., «Mind and society: The development of higher mental processes», Harvard University Press, Cambridge, 1978.
- Φραγκούλης Ι. & Φραντζή Φ., «Σύγχρονες διδακτικές προσεγγίσεις της τοπικής ιστορίας στο πλαίσιο της εκπαίδευσης ενηλίκων», εκδ. Ι. Πικραμένος, Πάτρα, 2010.
- Χρυσαιφίδης Κ., «Βιωματική-Επικοινωνιακή Διδασκαλία. Η εισαγωγή της μεθόδου project στο σχολείο», Gutenberg, Αθήνα, 2000.

Martyrdom memories, living voices of our history

A study of a local history occasion by High School pupils

E. Magka, Greek Language Teacher, Med of Education Sciences
High School of Gardiki Prefecture of Thesprotia

E. Mareta, Greek Language Teacher
High School of Gardiki Prefecture of Thesprotia

Abstract

Local history focuses on actions and facts related to the area and the people of a region. In the field of education, a research carried by the pupils on a subject of local history attracts their constructive curiosity, promotes their initiatives and co-operation, reveals the relationship between the past and the present and strengthens their bonds with the local community. The development of historical thought and conscience is related to the awareness of their own contribution to the formation of the future especially in periods of humanitarian and economic crisis.

In the present project a study of a local history occasion in a remoted area of our country is described. The pupils of Gardiki High School in Thesprotia Prefecture (Municipality of Souli) in co-operation with their teachers deal with the fact of execution of 49 eminent citizens of Paramythia in 1943, a fact which resulted in the characterization of the town as a town of martyrdom. Simultaneously, studying similar facts in near or far areas pupils understand the up to then distant general history which concerns the Second World War.

Due to the fact that research methodology of local history requires cross-thematic and inter-disciplinarity integration, knowledge from various study fields like history, modern Greek language and literature, geography, art and computer science is used and combined. Simultaneously, the principles of constructivism's theory, of exploratory and collaborative learning and difussed. Aiming at the teachers' discreet intervention, self-activity and pupils' participating learning, as well as, their connection to the community, the project method is considered advisable.

The contact with the records of local history, like electronic and bibliographical sources, oral accounts, monuments, television documentaries, public records or photographs, gives pupils the possibility to penetrate into the past through the area, the people and their actions, so that they can understand the present and form new attitudes for the future. The development of the historical wealth of a remote area with organized interventions of the school and the state contributes to the full development of the area.